

# LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

# 1

*Tautinės savimonės žadintojai:  
nuo asmens iki partijos*

SIETYNAS

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

# LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJS

# 1

*Tautinės savimonės žadintojai:  
nuo asmens iki partijos*

Vilnius

SIETYNAS

1990

MBBK 9(TL)  
Li-191

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas,  
Rimantas Miknys, Egidijus Motieka, Antanas Tyla

Recenzavo:

Sigitas Jegelevičius

Li-191 **Lietuvių Atgimimo istorijos studijos: Str. rinkinys /Red-  
kol.: E. Aleksandravičius ir kt.— V.: Sietynas, 1990—208.—  
(Studijos: 1).**

**T.I: Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos.— 208 p.—  
Bibliogr. str. gale ir išnašose.**

Lietuvių Atgimimo istorijos studijų pirmajame tome pateikiama straipsnių, atspindinčių  
tautinio lietuvių atgimimo judėjimą carinės valdžios metais.

L 0503020908

MBBK 9(TL)

## TURINYS

Pratarmė.....	4
<b>I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS</b> .....	<b>5</b>
<i>Egidijus Aleksandravičius</i> . Kazimieras Kontrimas ir lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje .....	5
<i>Giedrius Subačius</i> . Simono Daukanto žodynai .....	20
<i>Zita Medišauskienė</i> . A.H.Kirkoro spaustuvė ir "Liaudies bibliotekėlės" leidimas .....	33
<i>Antanas Tyla</i> . Slaptas lietuvių mokymas 1862 - 1906 metais .....	47
<i>Žilvinas Norkūnas</i> . P.Vileišis — amžininkams irmums .....	67
<i>Rimantas Miknys, Egidijus Motieka</i> . Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės - politinės kūrimosi aplinkybės .....	80
<i>Vilius Užtupas</i> . Saliamono Banaičio spaustuvė .....	126
<b>II. SVARSTOME PROBLEMA: Atgimimo koncepcija</b> .....	<b>132</b>
<i>Antanas Kulakauskas</i> . Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sąjūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą .....	132
<i>Antanas Tyla</i> . Kas atmirė Atgimimo metu? .....	143
<i>Egidijus Aleksandravičius</i> . Prie lietuvių atgimimo ištakų .....	146
<i>Darius Kuolys</i> . Replika polemikoje dėl tautinio atgimimo sampratos .....	151
<i>Arvydas Šliogeris</i> . Kas yra atgimimas? .....	153
<i>Vytautas Radžvilas</i> . XIX a. lietuvių tautinio atgimimoklausimu .....	157
<b>III. IŠ ARCHYVŲ</b> .....	<b>165</b>
Penki P.Vileišio laišakai J.Šliūpai. Parengė <i>Ž.Norkūnas</i> .....	165
Tautiškosios lietuvių demokratų partijos dokumentai. Parengė <i>R.Miknys, E.Motieka</i> .....	173

# I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS

## KAZIMIERAS KONTRIMAS IR LITUANISTINIS SAJŪDIS XIX a. PRADŽIOJE

*Egidijus Aleksandravičius*

### 1. Įvadas

Nedaug XIX a. mūsų istorijoje yra asmenybių, apie kurias būtų kalbama taip dažnai, kaip apie Kazimierą Kontrimą. Vien jo pasiūlymas įsteigti lietuvių kalbos katedrą imperatoriškajame Vilniaus universitete, sulaukęs specialaus dėmesio<sup>1</sup>, neleido užmiršti šios pavardės nė vienam ano meto lietuvių kultūros istorijos tyrinėtojui. Nors, tiesą sakant, jau 1840 m. parašytame L. Jucevičiaus biografiniame žodyne (o taip norėtusi vadinti "Mokytus žemaičius") K. Kontrimas minimas ne dėl lietuvių kalbos katedros projekto, o apskritai dėl savo išsimokslinimo bei kultūrinės veiklos<sup>2</sup>. Lenkų istoriografijoje susidomėta K. Kontrimu taip pat ne dėl rūpinimosi lietuvių kalbos padėtimi universitete. Jo paveikslas memuarinėje literatūroje<sup>3</sup> ir tyrinėtojų darbuose (M. Brenšteinas, Z. Skvarčinskis)<sup>4</sup> vėl buvo kuriamas dėl ypatingo vaidmens, kurį K. Kontrimas vaidino visuomeniniame ir kultūriniame XIX a. pradžios Lietuvos gyvenime.

Kita vertus, nedaug istorinių asmenybių buvo ir yra piešiama tokiomis skirtingomis spalvomis, kaip Kazimieras Kontrimas. Vienų akyse jis buvo "Vilniaus Franklinas"<sup>5</sup> (jei tuo metu būtų žinomos dekabristų bylos detalės, galbūt K. Kontrimas būtų gavęs ir "Vilniaus Speranskio" etiketę), kitų - kone renegato, kaip J. Senkovskis, tipas. Tačiau dar daugiau negu prieštaravimų istoriografijoje lieka apskritai neaprašytų K. Kontrimo veiklos ypatybių. Kad trūksta duomenų, leidžiančių kiek aiškiau interpretuoti paskutinį jo gyvenimo periodą, (1830 - 1831 m. sukilimas ir veikla Žemaitijoje), tyrinėtojų pripažinta, tačiau klausimas, ar paslaptinga, aktyvi "Vilniaus Franklino" asmenybė turėjo

tiesioginės įtakos S.Daukanto, S.Stanevičiaus kartos lietuvių šviesuoliams, ar galima tarp jų užčiuopti kokį nors bendrumą, tartum nė neegzistuoja. (Tiesa, šių eilučių autoriaus panašiai suformuluotas klausimas buvo užduotas dr.M.Lukšienei - žymiai XIX a. pirmosios pusės lietuvių kultūros specialistei - VU Istorijos fakulteto mokslinės draugijos renginio metu. Atsakymas tada buvo nedviprasmiškas: tiesioginio ryšio tarp K.Kontrimo ir S.Daukanto nepavyko aptikti). Žodžiu, jau V.Maciūno plačiai aprašytas universitete augantis susidomėjimas lituanistika<sup>6</sup> rodo, kad tam tikras siekimų ir interesų bendrumas siejo pažangiąją profesūrą su nauja lietuvių Atgimimo idėjų skleidėjų karta. Tačiau specialiai nebuvo stengtasi ieškoti konkrečių, asmeninių kontaktų.

Šio straipsnio užduotis kaip tik ir yra su istoriografinės analizės pagalba, remiantis vienu kitu žiupsneliu nežinomų iki šiol archyvinių faktų bei tuometine periodika, pabandyti kelti tokį klausimą ir parodyti jo pagrįstumą. Tokio bandymo svarba aiškėja suvokus, kad viena ar kita istorinė asmenybė - S.Daukantas ar K.Kontrimas, M.Valančius ar J.K.Gintila, Petras Smuglevičius ar A.H.Kirkoras - savo veikloje vadovavosi ne vien asmeniniais, psichologiniais motyvais, bet neretai išreiškė tam tikros visuomeninės grupės, idėjinės srovės ar net ištisos organizacijos siekimus. Istorinė asmenybė, matyt, todėl ir yra istorinė, kad reiškia kažką daugiau negu asmenį. Tad, kalbėdami apie K.Kontrimo požiūrį į tautinį atgimimą, mes šį tą pasakytume ir apie tas visuomenines organizacijas, kurioms vadovavo ar bent aktyviai jose reiškėsi K.Kontrimas. Ne paslaptis, kad nedaug Lietuvoje buvo tokių institucijų, kuriose būtų apsieita be išoriškai kuklaus universiteto adjunkto. Nuo masonų ložės "Išdidusis lietuvis" reformos iki šubravcų ("nenaudėlių") skandalingos publicistikos - visur buvo jaučiama K.Kontrimo įtaka. Tad ar nebuvo jos lituanistikon pasineriančioje universiteto studentijoje, kuriai priklauso daugelis parašytų ir paskelbtų veikalų.

## 2. Neįminta mįslė

Vartant K.Kontrimo amžininkų atsiminimus, stebina viena detalė: nė vienam iki galo nebuvo aiškus jo asmuo. "Kazimieras Kontrimas, bibliotekininkas ir universiteto

adjunktas - tai žmogus, kuris iki šiol, kuo iš tikro buvo neatspėtas [...] Buvo tada pelnęs didelio patrioto opiniją [...] Mažas, žemas, kažkokio ovalinio kontūro, panašus į kiaušinį, ar, tiksliau, į netvarkingą elipsę, siauras viršuj, siauras apačioj, viduryje labai platus - netvarkingais, visad sunešiotais rūbais; veidas be jokios išraiškos; žila galva, trumpais, ežiuku kirptais ir į užpakalį sušukuotais plaukais; rankutės sunertais tarp savęs pirštais, visada laikomos ant pilvuko; juodas raištelis vietoj žiedo užrištas ant dešinio ketvirto piršto, bent man jis visada priminė išsiganiusį žiurkėną" - rašė filaretas S.Moravskis, sugebėjęs keliais štrichais sukurti labai įtaigų, nors ir nemalonų, mūsų veikėjo paveikslą. "Nuolat iš kampo į kampą tai pas vieną, tai pas kitą lekioldavo, kiekvienam kažką į ausį šnabždėdavo ir visad labai užimtą vaizdavo, - toliau pasakoja atsiminimų autorius. - Kalbėti garsiai, kaip su kitais, su juo buvo neįmanomas dalykas. Nes jis arba neatsiliepdavo, arba balsiausiai susiraukdavo ir tuoj pat jo akyse smukdavai [...]. Tai, ką jis man į ausį šitokiu būdu šnabždėdavo, o aš buvau jo malonėje, nė saujelės pupų nebuvo verta ir galėjo būti iš Šv. Jono bažnyčios bokšto apreiškiama visam miestui. Tačiau tokia buvo to žmogaus natūra [...] Tas tipiškas jėzuitizmas mažiau akylų akyse apgaubdavo jį kažkokia aureole, kažkokia visuotine reikšme ir šlove. Man regis, tai buvo apskritai neblogas žmogus, nuovokus, išsimokslinęs, bet kupinas savotiškos tuštybės fokusininkas. Valdžia jį per klaidą pavojingu palaikė, vežiojo iš vietos į vietą, tuo tik jo vertę kitų akyse pakeldama..."<sup>8</sup>. 1827 m. Peterburge, A.Mickevičiaus ir T.Bulharino aplinkoje kitas filaretų kartos vilnietis M.Malinovskis dėstė savo abejones, liečiančias K.Kontrimą: "B[ulharinas] laiko Kontrimą padoriu žmogumi, tačiau aš esu visiškai kitokios nuomonės, bet neturiu ką jam prikišti, nebent tai, kad jis visiškai atvirai rodė savo priešišumą tėvynei, nors jo žodžiais mažai ar visiškai nereikėtų tikėti. Kur rasi kitą taip demoralizuotą žmogų, kuris, paniekinęs amžiną tradiciją, begėdiškai eitų vienas prieš visus?..."<sup>9</sup> Tačiau vėlesni istorikai labiau linko tikėti neabejotino kritiškumo veikėjo - I.Domeikos žodžiais, kurie vienareikšmiškai apibūdino Kontrimą kaip dorą ir pasišventusį Lietuvai žmogų. Anot jo, tai buvo kaprizingas bambeklis, kuris tačiau buvo didelis bajorų priešas, švietimo šalininkas, visokių priemonių organizatorius ir t.t.

Kontrimas bene geriausiai atspindi akademinės Vilniaus visuomenės nuotaikas, tarpusias po Vienos kongreso nusistovėjusiomis tam tikros kultūrinės autonomijos sąlygomis. Tas pats I.Domeika paliko savo memuaruose įspūdingą tų sąlygų charakteristiką: "Didelė ir nuolatinė konspiracija anuo metu rausė visą Europą [...]. Daugėjo slaptų draugijų ir tamsiuose užkampiuose kunkuliavo politinis gyvenimas. Buvo ieškoma atramos priesaikose, kuriomis tikėta; štiletais, intrigomis [...] buvo stengiamasi, kiek tai buvo įmanoma, apsaugoti draugijas nuo išdavystės. Masonai, karbonarai etc. griovė draugiškų tarpusavio santykių pagrindus. Tiek apsupant ir paimant tvirtovę, tiek naikinant laisvus nuo savivalės (žmones), buvo dedamos minos ir kontrminos, nuo atviro despotizmo buvo einama prie slaptos pagrindinės veiklos, nuo politinių suvaržymų ir inkvizicijos - prie slapto magistro ir slaptos tarnybos teroro..."<sup>10</sup> Tos sunki išverčiamos ir dar sunkiau pajuntamos eilutės vis dėlto leidžia justi vyraujančias nuotaikas; prieštaringą tarpusavio bendravimo būdą; priesaikas ir nepasitikėjimą; pasiaukojimą, riziką ir politinius žaidimus, į kuriuos buvo panirusios keletą šimtų Vilniaus universiteto studentų galvos K.Kontrimo darbo ir S.Daukanto studijų metais. Paslaptingumas, neaiškumas tapo kone madingi. Slapčia kalbėta tai, kas galėjo būti žinoma visai Šv.Jono bažnyčios parapijai (kaip prisimena S.Moravskis apie K.Kontrimą), nebuvo tik kontrimiškas keistumas. Net lietuviški laišakai iš universiteto į Žemaitiją kartais buvo konspiracijos sumetimų padiktuoti (Morų šeimynos šiaip susirašinėjimas)<sup>11</sup>. Paslaptis ir priesaika tapo būtinais to gyvenimo atributais. Neatsitiktinai, netgi labai iškalbingai buvo išsireikštą Aleksandro I įsake, uždraudžiančiame masonų ir kitų slaptų organizacijų veiklą; draudžiamos visos draugijos, kurios remiasi priesaika. Paslaptis, lydėjusi K.Kontrimą iki pat mirties, yra apgaubusi ne tik jo masonišką veiklą, ne tik darbą Raseinių apskrities suklėlių komitete 1831 m., bet ir kasdieninio gyvenimo detales. Štai koks jau senatvėje pasirodė K.Kontrimas istorinėje literatūroje labai gerai žinomų atsiminimų autoriui prelatui T.Dobševičiui: "Kaif Žemaičių vyskupas kunigaikštis Juozapas Giedraitis, pas kurį buvau sekretoriumi, valdžios įsakymu buvo atiduotas savo koadjutoriaus kunigaikščio Simono priežiūrai, dažnai sėdėjo Alsėdžiuose, nors jo



įprastinė rezidencija buvo Šiluvoje, su kunigaikščių koadjutorium paprastai atvažiuodavo į Alsėdžius jau palinkęs senelis, nedidelio ūgio, pilvotas, trumpai kirptais plaukais, labai kukliai apsirengęs, nieko su savimi, be pailgo odinio krepšio, kurį visada prie savęs laikė, neturintis. Kązkada gili ir ilgesinga paslaptis gaubė jo pavidalą, nors gana mėgo pokalbį ir jo ieškojo, tačiau su niekuo net menkiausiu žodeliu neprasitardavo apie savo praeitį. Tai buvo būtent Kazimieras Kontrimas..."<sup>12</sup> Gal iš čia kyla sunkumas susieti šio Vilniaus universiteto idėjų "generatoriaus" veiklą su savotiškame oficialiosios kultūros užkulisyje bręstančia nauja lietuvių inteligentų karta? Gal iš čia ir noras matyti S.Daukanto jaunystės dienas kaip tik tame visuomeninio gyvenimo kontekste, iš kurio ribų nebuvo įmanoma išsiveržti? O kad "Vilniaus Franklino" veidas nebuvo tiktai bereikšmė kaukė, kad jo suvokta žmonių visuomenės prigimties mįslė nebuvo tiktai diletanto postringavimas - rodytų ir išlikę paties K.Kontrimo užrašų puslapiai. Pacituokim, sekdami Z.Skvarčinskiu, kelias jo mintis, liečiančias lygybės ir tėvynės sampratas: "Lygybė yra užburta meškerė, kuria gaudomi žmonės, ypač revoliucijos metu. Žmonės yra vieni į kitus panašūs, tačiau jie nėra lygūs, ir jei būtų įvesta lygybė, ji ne suvienytų žmones, o tik sukeltų tarpusavio lenktynes.

Visose revoliucijose galima pastebėti, kad jų organizatoriai pradeda nuo paprastos liaudies patraukimo į savo pusę, žadėdami jiems lygybę. Su liaudies pagalba yra pašalinamos kliūtys, nuverčiama tai, kas viešpatauja, įvedama šlokia tokia lygybė, kuria užvaldoma ta pati apgauta liaudis". O štai mintys apie tėvynę: "Tėvynė - tai visas kraštas, visa tauta, kuri šneka ta pačia, kaip ir mes, kalba, tais pačiais, kaip ir mes, besivadovaujanti įstatymais; kurios vyriausybė visiems vienodą globą suteikia, vienodai gina; kurioje visi gyventojai brolybės saitais yra sujungti, pasirengę nuo priešo užpuolimo krūtinėmis ją ginti, kaip ir mes visi kartu juos užstoti privalome; kurių užsiėmimas, darbų pobūdis, polinkis, tautinis charakteris, ydos, papročiai, netgi prietarai yra mums bendri. Toks kraštas yra mūsų tėvynė, o jos gyventojai yra mūsų bendrapiliečiai"<sup>13</sup>. Šios K.Kontrimo gyvenimo maksimos nepasiduoda interpretuojamos vienareikšmiškai. Jų subjektas gali būti ir individas, kalbąs kitam individui, ir masonas, besikreipiantis

į savo brolių ir - tai išduoda paskutinis citatos sakinytis, - Lietuvos bajoras, suvokiantis savo luomo ir užguitos liaudies tautinę tapatybę, t.y. priklausymą vienam etnokultūriniam ir etnopolitiniam organizmui.

### 3. Kraujo ryšiai.

Literatūroje yra gerai žinomas S.Daukanto jaunystės draugas, jo bendramokslis iš Kalvarijos ir Kretingos laikų<sup>14</sup>, Tučių dvaro (prie Vieکشnių) savininkas Feliksas Kontrimas. Archyviniai dokumentai rodo, jog likimas nebuvo atskyręs draugų ir Vilniuje. Čia mokantis S.Daukantui, valdžios įstaigose tarnavo ir F.Kontrimas<sup>15</sup>, o vėliau, penktajame dešimtmetyje, jis įgijo didelio lietuvių kalbos ir istorijos žinovo garsą. I.Oginskis laiške M.Akelaičiui užsiminė, kad, dar gerokai prieš pradėdant eiti L.Ivinskio kalendoriams, jis siūlęs F.Kontrimui pradėti leisti lietuvišką laikraštį<sup>16</sup>, o Žemaitijos istorijos tyrinėtojas, Baltojo Šaukoto savininkas Ignas Bušinskis savo knygoje rašė, jog F.Kontrimas turįs svarbių istorinių Žemaitijos dokumentų<sup>17</sup>. Jaunystės metai ir bendri moksliniai interesai slejo bičiulius senatvėje. Tučiuose ne kartą viešėjo, o, sprendžiant iš ten buvusios S.Daukanto bibliotekos<sup>18</sup>, ir kurį laiką gyveno iš Varnių išsikėlęs mūsų istorikas.

Ar galima užčiuopti kokį nors ryšį tarp Kazimiero ir Felikso Kontrimų? Juk teigiamas atsakymas leistų įžvelgti potencialų ryšį tarp S.Daukanto ir K.Kontrimo. Nors jo ir neįrodytų, kaip neįrodytas lieka teiginys, jog K.Kontrimas negalėjo nežinoti studento S.Daukanto, - akylas universiteto adjunkto žvilgsnis nesunkiai galėjo atpažinti gabesnius jaunuolius tarp 4-6 šimtų tada besimokiusiųjų.

Dar 1840 m. L.Jucevičius įrodinėjo, jog K.Kontrimas kilęs iš Žemaitijos (nuo Šiluvos)<sup>19</sup>. Tačiau autorius tada nesunkiai galėjo sumaišyti jo kilmės ir mirties vietas - juk 1836 m. Šiluvoje buvo palaidoti paslaptingojo mūsų veikėjo palaikai. O pastoviau iki mirties gyventa netolimame pusbrolio Leono Aukštadvaryje. M.Brenšteinas, remdamasis rankraščiniais K.Kontrimo sūnėno Boleslovo dienoraščiais ir atsiminimais (dabar saugomi LTSR CVIA, F. 1135, Ap.20, B.364), nustatė, jog K.Kontrimas gimė Bohdanovo dvare (prie Ašmenos), kurį įsigijo iš Žemaitijos atvykęs jo tėvas Motiejus<sup>20</sup>. O minėtąjį Aukštadvarį valdė Motiejaus

Kontrimo brolis Jurgis, palikęs savo valdas vaikams Gabrieliui ir Leonui. Vilniaus gub. bajorų deputacijoje surašyti popieriai<sup>21</sup> patvirtina M.Brenšteino, o paskui Z.Skvarčinskio pateiktą versiją. Tą patį randame ir Valdančiojo senato Heroldijos departamento archyve<sup>22</sup>. Tartum nekelia abejonių ir tai, jog K.Kontrimas turėjo tris brolius ir seserį. Minėtas jo sūnėnas Boleslovas - tai brolio Ferdinando sūnus. Buvo ir kitas sūnėnas, Jono Kontrimo palikuonis, vardu Ignas, kurio vaidmuo šioje kraujo ryšių byloje dar paaiškės. Heroldijos departamento archyve yra dar kelių Kontrimų šakų (to paties "Konapackio" herbo) genealogijos įrodymai. Tačiau iš jų visų bemaž nematyti ryšio tarp Kazimiero ir Felikso Kontrimų. Apskritai tuose popieriuose ne viskas aišku. Kažko, matyt, nesuprato ir heroldijos tarnautojai, nes tiek Boleslovui, tiek Ignui Kontrimams nesisekė iškart įrodyti savo bajorystės. Nors iki 1831 m. Vilniaus universiteto absolventui B.Kontrimui tai nekėlė rūpesčių. Beje, greičiausiai su bajorystės dokumentų paieška susijusi ir ne viena labai reikšminga detalė, netikėtai išnyranti Kontrimų archyvo likučiuose jau minėtame Mokslo draugijos bičiulių fonde (1135). Tai B.Kontrimo užrašų kygelės puslapiuose, įsimašiusiuose tarp 1834 - 1835 m. sąskaitų, užrašyti peterburgiškių pažįstamų adresai. Greta V.Anastasevičiaus (S.Daukanto draugas), S.Malevskio ir I.Danilavičiaus pavardžių, aptinkame ir S.Daukanto. Nuostabu, kad užfiksuoti net du pastarojo adresai ("ul. Goročovaja, dom Pėlia" ir " II Miesčianskaja, dom Palenovoj")<sup>23</sup>. Iš Boleslovo Kontrimo dienoraščių matyti, jog jis savo ir pusbrolio bajorystės reikalu vyko į Peterburgą 1834 m. pabaigoje, o atgal grįžo 1835 m. vasario 9 d.<sup>24</sup>. Žinant, kad pats S.Daukantas tik 1834 m. gruodžio mėnesį atvyko į šiaurinę Rusijos imperijos sostinę, galima įtarti, jog B.Kontrimą - S.Daukanto studijų universitete draugą (gyveno pas dėdę)<sup>25</sup> - stėjo su mūsų istoriku ir vėlesni reikalai, gal net draugiški santykiai.

Tačiau grįžkime prie genealogijos, kuri tiesiogiai nerodo Kazimierą ir Feliksą Kontrimus buvus giminėmis. Tokio ryšio buvimą liudija kitokie dokumentai. Svarbiausi - Kazimiero ir kitų Kontrimų popieriuose įsiterpę Felikso Kontrimo iš Tučių rašyti laiškeliai. Juose kalbama apie jau minėtą Igną Kontrimą, kuriuo, kaip gimine, rūpinosi jo dėdė Kazimieras ir nežinia kodėl - Feliksas Kontrimas iš Tučių. Čia

neatsitiktinai kartojama pavardė, vardas ir vietovė. Nes, kaip pamatysime vėliau, buvo dar keletas Feliksų Kontrimų (vienas - dvasininkas, Šiaulių apskrities mokyklos tikybos mokytojas, domėjęsis Lietuvos istorija ir 1863 m. nubaustas už sukilėlišką propagandą)<sup>26</sup>. Todėl įrodymus reikia grįsti kuo platesniais duomenimis.

Vienas F. Kontrimo laiškas datuotas 1829 m. liepos 13 d., kai K. Kontrimas jau galėjo būti šiose vietose. Tačiau adresatas greičiausiai buvo minėtasis Aukštadvario savininkas Leonas Kontrimas. Cituokime: "Rytojaus dieną po išvykimo iš Aukštadvario [...] Kolainiuose apmokėjau kun. Dambrauskui sąskaitą, kurią man pateikė už stalą ir kitas Ignasiaus išlaidas iki šių 1829 m. liepos 1 d. Patį Ignasių pasiėmiau, kad galėčiau atostogų metui atiduoti į vienus padorius vokiečių namus (Mintaujoje. - E.A.), kur jis praktiškai mokytųsi kalbėti vokiškai [...]. Atvažiuosime prieš prasidedant naujiems mokslo metams aplankyti dėdės (tėvo brolio. - E.A.) ir tetos<sup>27</sup>. Šią žinią patvirtina ir F. Kontrimo minėtas kunigas Dambrauskas tų pačių metų laiške Aukštadvario savininkui (jame pranešama apie Igno Kontrimo išvykimą iš Kolainių, kur, kaip žinia, veikė karmelitų išlaikoma gimnazija). "Tegu ir toliau Dievas saugo jo kelią šeimynos paguodai. Už jo (Igno. - E.A.) buvimą kolegijoje visi esame apdovanoti šviesiausio geradarijo pono Felikso Kontrimo"<sup>28</sup> - rašė jis. Keliuose I. Kontrimo laiškuose dėdei K. Kontrimui Feliksas taip pat minimas kaip artimas žmogus: "Mielas Dėdyte Geradari! Jeigu jūs manote, kad aš vis dar išlaidžiauju, tai klystat [...]. Aš galėčiau parodyti, jog jau neišlaidžiauju ir pasitaisiau. Tiesą sakant, aš turėjau pasiimti knygas, tačiau, dėdyte, turėtumėte žinoti, jog, ponui Feliksui Kontrimui paliepus, aš jas palikau Kolainiuose [...]"<sup>29</sup> Ir dar vienas dokumentas. Tai vėl paties F. Kontrimo Tučiuose rašytas ir 1829 m. gegužės mėnesį datuotas laiškas, kuris greičiausiai buvo skirtas Boleslovui Kontrimui: "Rašiau jums pastaruoju metu iš Zavišyno, prašydamas informuoti apie turto palikimą p. Kazimierą Kontrimą [...]. Gavau žinutę neseniai nuo paties Kazimiero. Prašo jis manęs, kad užsiimčiau tuo palikimu [...]"<sup>30</sup>. Visi šie dalykai dar gali būti paremti netiesioginiais argumentais. Mat aptartuose genealogijos popieriuose, nors ir nematyti kraujo ryšio tarp Felikso ir Kazimiero Kontrimų, yra viena detalė.

Tiek Motiejaus (Kazimiero tėvo) linijos dokumentuose, tiek tikėtinoje tučiškio Felikso Kontrimo genealogijos byloje<sup>31</sup> yra minimi XVII-XVIII a. valdyti tie patys dvarai Žemaitijoje. Pirmosios linijos popieriai rodo, kad XVIII a. antroje pusėje Jurgis (Jono Kazimiero s., Leono tėvas) valdė Laumius, Pragulbius, Norvaišiškes (Tverų ir Medingėnų par.)<sup>32</sup>, o kita linija teigia, jog kažkoks Antanas Kontrimas (Felikso prosenelio brolis) 1650.X.5 pardavė savo dvarus - Laumius, Pragulbius, Norvaišiškes, Gintautiškes, Masliškes broliui (ir Felikso proseneliui) Jurgiui Dominykui<sup>33</sup>.

Ir dar vienas dalykas, liečiantis F.Kontrimo genealogiją. Mat šios giminės medyje nurodyti net trys Feliksai: vienas - Jurgio s. - gimė 1797m., kitas - jo pusbrolis, Luko s. - gimė 1812 m. ir trečias - Mykolo s. - 1809 m. (su pirmaisiais dviem turėjo bendrą proprosenelį Dovydą Prana)<sup>34</sup>. Kuris iš jų S.Daukanto draugas? Amžiaus skirtumas iškart verčia atmeti du paskutiniuosius. Jie vargiai būtų galėję su S.Daukantu mokytis Kalvarijoje ar Kretingoje. Pagaliau netikėta tai, jog viename šios Kontrimų šakos genealoginių dokumentų puslapyje yra nurodytas Felikso Kontrimo dėdė, Jurgio Simono s. Kontrimo brolis Kazimieras (g. 1775 m.), M.Brenšteinas, sekdamas B.Kontrimo dienoraščiais ir giminės aprašymu, nustatė, jog universiteto adjunkto gimimo diena - apie 1776 m.<sup>35</sup>. Šis sutapimas tam tikru mastu leidžia įtarti, jog čia galėjo būti koks nors būdingas anieks laikams asmens "įrašymo" bandymas, atsiradęs po nepavykusio kurio nors iš Kontrimų bajorystės įrodymo. O gal teisingai L.Jucevičius, kildinęs paslaptinę K.Kontrimą iš Šiluvos apylinkių? Juk tada galbūt pasidarytų aišku, ką turi omenyje F.Kontrimas, rašydamas, kad atvažiuos į Aukštadvarį "dėdės ir tetos aplankyti". Bet kol kas neįmanoma nustumti tolyn aiškumo horizonto, o tenka pasitenkinti pasakymu, kad buvo tam tikri giminystės ryšiai bei tiesioginė pažintis tarpKazimiero ir Felikso Kontrimų, taip pat pažymėti, kad S.Daukantas ne tik bičiuliavosi su Feliksu, bet sykiu studijavo Vilniaus universitete ir buvo asmeniškai pažįstamas su Boleslovu Kontrimu.

#### 4. K.Kontrimo veiklos orbitoje

Šiame straipsnyje pasitenkinsime tik vienu kitu neapsakomai plačios K.Kontrimo veiklos aspektu, leidžiančiu kelti klausimą apie jo įtaką lituanistiniam sąjūdžiui, S.Daukanto ir S.Stanevičiaus kartos universiteto studentams, kadangi visaapimančiai analizei reikalingas didesnės apimties darbas.

Visų pirma krenta į akis tai, jog keletas S.Stanevičiaus, K.Nezabitauskio, J.Rupeikos išleistų knygelių yra K.Kontrimo bei jo bendraminčių šuabravcų ("nenaudėlių") tekstų vertimai (arba sekimai). Garsiausias mūsų didaktinės literatūros šablonas "Jonas iš Svisločės" J.Rupeikos (?) buvo išverstas iš šuabravco I.Chodzkos. Artimas ryšys pastebimas ir tarp kito šios organizacijos vadovo - Jokūbo Šimkevičiaus bei Silvestro Valiūno, o svarbiausia, kad S.Stanevičiaus ir greičiausiai K.Nezabitauskio išleistas vertimas "Apey darima walge ysz kiarpiu Islandų" (Vilnius, 1823) pasirodė vos metams praslinkus po to, kai K.Kontrimas "Dziennik Wilenski" ir "Dzieje Dobroczytnosci" paskelbė lenkišką šio Teodoro Branderburgo darbo vertimą. Galimas S.Stanevičiaus ir J.Rupeikos ryšys (ąnot V.Biržiškos, jie galėjo būti pusbroliai)<sup>36</sup> ir J.Rupeikos pažintis au aukštadvariškiais Kontrimais<sup>37</sup> tik paremia prielaidą apie lituanistinės veiklos puoselėtojų santykius su K.Kontrimu. Čia dar galima pridurti programinį K.Kontrimo iniciatyva 1817 m. susikūrusios Spaudos (Tipografijos) draugijos siekimą "plėtoti skaitymo pomėgį, palengvinant naudingų knygelių motinos kalba (pabraukta mano. - E.A.) leidybą ir įsigijimą"<sup>38</sup>. O juk "motinos kalba" anuomet galėjo būti vadinama ir lietuvių kalba (dvikalbėje lietuvių bajorų aplinkoje "tėvo kalba" dažniau vadinta lenkų kalba), tuomet minėtos draugijos užmojai turėjo liesti lietuvių raštiją.

Ne mažiau reikšmingas, nors gerokai labiau supainiotas yra kitas, su lituanistika tartum tiesiogiai nesusijęs dalykas, kuris tačiau sustiprins anksčiau keltas prielaidas dėl K.Kontrimo įtakos S.Daukanto, S.Stanevičiaus aplinkos žmonėms. Reikalas tas, kad K.Kontrimas siūlė įsteigti universitete ne tik lietuvių kalbos, bet ir hebraistikos katedrą, kuri, papildyta kitų rytų kalbų specialistais, galėjo išaugti į atskirą Orientalistikos institutą prie universiteto. K.Kontrimo iniciatyva į Egiptą buvo pasiūstas J.Senkovskis,

gavęs kolektyvinę subsidiją. Pirmasis, svarbiausias šios akcijos motyvas buvo išdėstytas paties K.Kontrimo memorandume kuratoriui A.Čartoryžskui. Pabrėžtas mokslinis ir politinis tokios veiklos būtinumas, galimybė tenkinti Rusijos imperijos diplomatinius planus Rytuose<sup>39</sup>. Kitas motyvas mažiau aiškus ir niekur atvirai neišdėstytas, gali būti apibūdintas remiantis tik netiesioginiais duomenimis ir prielaidomis. Jis plaukia iš Z.Skvarčinskio paminėto, bet palikto be gilesnės interpretacijos teiginio, jog K.Kontrimas pasisakė prieš "daugiakalbės tautos" būklę, į kurią buvo įstumta Lietuva feodalinės eros pabaigoje<sup>40</sup>. K.Kontrimo demokratizmas ir feodalinės visuomenės kritika buvo pagarsinta "Gatvės žiniuose" (Wiadomości brukowe) ir sukėlė dalies bajoriškosios visuomenės pasipiktinimą<sup>41</sup>. Lietuvių ir žydų (hebrajų) kalbų katedros galėjo turėti ne tik mokslinį, bet ir kultūrinį - politinį kryptingumą, kadangi jų įkūrimas objektyviai būtų reiškęs žingsnį link tų kalbų pilietinimo. Tačiau ką bendra visa tai gali turėti su S.Daukantu ar kitais lituanistinio sąjūdžio dalyviais? Čia iškart atkreiptinas dėmesys į du mokslininkus, su kuriais S.Daukantas artimai bendravo, netgi bičiulavosi Peterburgo laikotarpiu. Tai būsimasis Žemaičių vyskupystės administratorius Jonas Krizostomas Gintila ir Vilniaus universiteto auklėtinis, vėliau žymus orientalistas bei Peterburgo universiteto profesorius Antanas Muchlinskis.

J.K.Gintila - ligšiolinių istorikų gana tamsiai nupiešta asmenybė. Tačiau jo paveikslas toli gražu neišbaigtas, reikiamai neįvertintas. Visų pirma tai buvęs žymus, nors nepripažintas, hebraistikos specialistas<sup>42</sup>. Jo mokslinis brendimas daugmaž aiškus: 1808 - 1812 m. jis - Vyriausiosios dvasinės seminarijos (VU Teologijos fakulteto) ir kurį laiką Fizikos - matematikos fakulteto klausytojas, 1813 - 1815 m. - Laisvųjų menų ir literatūros fakulteto studentas. Pas prof. S.Žukovskį studijavo hebraistiką, o ypač buvo paveiktas prof.E.Grodeko paskaitų. Abu J.K.Gintilos mokytojai - tai artimi K.Kontrimo orientalistinės programos kūrėjai. Nuo M.Valančiaus "Pastabų pačiam sau" publikavimo laikų gan neigiamai istoriografijoje piešiamas K.J.Gintilos dėstytojavimas universitete 1817 - 1822 m., kai jis skaitė egzegetikos paskaitas ir buvo prof.L.Borovskio padėjėjas. Pastarojo kontaktai su K.Kontrimu tęsėsi jau nuo pirmosios Filomatų organizacijos (1806) ir "Vilniaus

savaitraščio" (Tygodnik Wilenski) redagavimo laikų<sup>43</sup>. L.Borovskis iš pradžių (iki 1820 m.) taip pat domėjosi hebraistika, tik vėliau, greičiausiai E.Grodeko paveiktas, pasuko link lenkų literatūros studijų. M.Valančiaus pastabose buvo išsakyta nuomonė, kad dėstytojo pareigas J.K.Gintilai pavyko užimti tik intrigų dėka<sup>44</sup>, tačiau, žinant, kaip K.Kontrimas ir jam artima profesūra rūpinosi sava pamaina, kaip atrinkinėjo kandidatus vienai ar kitai užduočiai vykdyti, vis dėlto galima abejoti Žemaičių vyskupo žodžiais ir imti ieškoti priežasčių, paskatinusių šitaip vertinti buvusį konkurentą kovoje dėl vyskupo infulos. Deja, iki šiol J.K.Gintilos hebraistikos darbai, likę jo rankraščių kolekcijoje, nėra moksliskai įvertinti, netgi nėra aprašyti. Tad reikia tenkintis detalėmis. Pirmoji: J.K.Gintila išėjo iš VU 1822 m., kai su Alma Mater Vilnensis atsisveikino ir pats K.Kontrimas, ir daugelis pažangiausių profesorių bei studentų. Didelė tikimybė, kad ne mokslinės kvalifikacijos stoka, bet mokslinės veiklos kryptis buvo to priežastis. Mat hebraistikos raida anuomet glaudžiai siejosi su garsiąja Biblijos draugija, kurios veikla buvo uždrausta popiežių, pasmerkta reformuoto po 1822 m. universiteto. Kita detalė: dar 1817 m. Vilniuje J.K.Gintila paskelbė knygelę "Nauka po polsku dla młodzięzy wyznania starozakonnego". Tai buvo savotiškas katekizmas žydams neofitams. Pastangos religine ir kalbine prasme integruoti gausią, bet izoliuotą tuo metu žydų bendruomenę - o tik šiame kontekste galima vertinti J.K.Gintilos publikaciją, - visiškai sutampa su novatoriška ir tiems laikams pažangia K.Kontrimo programa. Ginčams su talmudistais, neofitų atvertimui J.K.Gintila ir vėliau skyrė daug laiko, kas irgi prisidėjo prie tamsios jo charakteristikos, duotos kai kurių jo amžininkų. Tačiau mus domina būtent kalbinis aspektas. Sprendžiant iš minėtos knygelės, išeitų, kad, integruojant žydus ir priartinant prie kitų Lietuvos etninių grupių, imta juos mokyti lenkų kalbos. Ar tai reiškė, jog K.Kontrimo ėjimas link "tautos daugiakalbiškumo" naiknimo turėjo atverti kelią tolesnei lenkų kalbos invazijai į Lietuvą? Jeigu taip, tuomet išvardinti ir galimi K.Kontrimo ryšiai su lituanistika būtų tik gražus niekniekis prieš neabejotiną lietuvių asimiliacijos (polonizacijos) pavojų. Bet tada ką reiškia jo bandymas lygiagrečiai įsteigti lietuvių kalbos katedrą universitete? Gal šioje srityje vis dėlto vyravo grynasis mokslinio tyrimo interesas? Gal jo lituanistikos



propaganda tik demonstravo, kad lietuviškai kalbantys "jau visai praeityje" ir yra muziejaus eksponatas? Čia iškart reikia paminėti J.K.Gintilos darbus, parašytus penktajame - šeštajame dešimtmetyje<sup>45</sup>. Tai keli rankraščiai, dėl kurių spausdinimo Žemaičių vyskupystės administratorius susirašinėjo su Zavadskų firma. Viena - "Mokslas krikszczioniszkas žemaitiszkaï paraszytas" (hebrajų raidėmis) kartu su žydišku "Sepher hatinuh oder christliche Lehr roimische Katalische Kirch... von Bellarmin ibersetzt mit Anhang in litauische Sprache von Priester John Chrisostom Gintilla" (Alšad, 1854) ir kita, taip pat parašyta hebraiškėmis raidėmis, - "Aktas ir poteriai" (1855)<sup>46</sup>. Vadinasi, toliau samprotaujant apie įvairių Lietuvos etninių grupių integravimą į vieną etnokultūrinį (gal net etnopolitinį) organizmą, lietuvių kalbos pilietinės funkcijos ne tik nebuvo mažinamos, bet, priešingai, išdėstyta medžiaga leidžia kelti hipotezę, jog K.Kontrimo, J.K.Gintilos aplinkoje buvo įsivaizduojama tokia Lietuva, kurios etninės mažumos galėtų susikalbėti lietuviškai (nors kartu neatmetama ir integruojanti lenkų kalbos funkcija). Šią prielaidą darsyk patvirtina A.Muchlinskio prisimintas J.K.Gintilos pažadas parašyti lietuvių kalbos pradžiamokslį arabiškai, t.y. ta kalba, kurią galėjo suprasti Lietuvos musulmonai ir kurios dėka būtų dar labiau plečiama lietuvių kalbos vartojimo sfera, aprėpianti visus pajungtos, bet prisimenamos Lietuvos valstybės gyventojų sluoksnius.

## 5. Vietoj išvadų

Kad atskleistume lietuvių atgimimo socialines, politines bei kultūrinės prielaidas, turime išsiaiškinti lituanistinio sąjūdžio ryšį su organizuota akademinė Vilniaus visuomenė. K.Kontrimas buvo žmogus, kuris ne tik puikiai pažino Lietuvos visuomenės poreikius, bet buvo veiklus socialinių programų kūrėjas, todėl jo asmeniniai kontaktai su S.Daukanto, S.Stanevičiaus, K.Nezabitauskio, J.K.Gintilos aplinka informuoja apie tos akademinės visuomenės ir didžiausių visuomeninių organizacijų požiūrį į lietuvių tautos ateities perspektyvas. Turimi duomenys rodo, jog tokie kontaktai buvo, tačiau tikra jų reikšmė gali būti atskleista tik remiantis visapusiškais tyrimais.

## Literatūra:

- <sup>1</sup> Pigo S.Z. Dawnego Wilna. Szkice obyczajowe i literackie. Wilno, 1929; Umbražiūnas K. Dėl lietuvių kalbos katedros senajame Vilniaus universitete // Kultūros barai, 1971, Nr. 6. P. 56; Palionis J. Vilniaus Franklinas // Mokslas ir gyvenimas, 1976, Nr. 9. P. 18-19.
- <sup>2</sup> Jucevičius J. Mokyti žemaičiai. V., 1975. P.84-85.
- <sup>3</sup> Malinowski M. Dziennik. Wilno, 1921; Morawski S. Kilka lat młodości mojej w Wilnie. Warszawa, 1959; Domejko I. Filareci i filomaci // In: Z filareckiego świata. Warszawa, 1919; Dobszewicz T. Wspomnienia z czasow, ktore przeżyłem. Kraków, 1883.
- <sup>4</sup> Brensztejn M. Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie. Wilno, 1925; Skwarczynski Z. Kazimierz Kontrim. Towarzystwo szubrawcow. Lodz, 1961.
- <sup>5</sup> Skwarczynski Z. Op. cit. P. 38 - 40.
- <sup>6</sup> Maciūnas V. Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje. K., 1931.
- <sup>7</sup> Morawski S. Op. cit. P. 182.
- <sup>8</sup> Ten pat.
- <sup>9</sup> Malinowski S. Op. cit. P.46 - 48.
- <sup>10</sup> Domejko I. Op. cit. P. 78.
- <sup>11</sup> Žiūr. Biržiška V. Nežinomi senieji lietuviški tekstai. K., 1931.
- <sup>12</sup> Dobszewicz T. Op. cit. P. 87 - 88.
- <sup>13</sup> Skwarczynski Z. Op. cit. P. 72.
- <sup>14</sup> Biržiška V. Aleksandrynas, T.3. Čikaga, 1965. P. 8.
- <sup>15</sup> Kontrimų genealogijos įrodymai // TSRS CVIA, F. 1343, Ap. 2. B P. 6297.
- <sup>16</sup> I.Oginskio 1859.04.27 laiškas M.Akelaičiui // Tauta ir žodis, Kn. IV. P. 429.
- <sup>17</sup> Buszynski I. Opisanie historyczno - statystyczne powiatu Rosieńskiego. Wilno, 1874. P. 65.
- <sup>18</sup> Merkys V. Simonas Daukantas. V., 1972. P. 293.
- <sup>19</sup> Jucevičius M. Op. cit. P. 84.
- <sup>20</sup> Brensztejn M. Op. cit.
- <sup>21</sup> LTSR CVIA. F. 391, Ap. 5. B. 794. L. 1 - 2.
- <sup>22</sup> TSRS CVIA. F. 1343. Ap. 33. B. 6296.
- <sup>23</sup> B.Kontrimo kelionės dokumentai // LTSR CVIA. F. 1135. Ap. 20. B. 369. L.28 - 29.
- <sup>24</sup> Ten pat.
- <sup>25</sup> Apie tai užsimena B.Kontrimas savo pastabose, liudija ir Vilniaus universiteto imatrikuliacijos knygos // VUB RS. F. 2 - KC. B. 80.
- <sup>26</sup> Apie kunigo Felikso Kontrimo kurstytojišką veiklą // LTSR CVIA. F. 440 (Kauno tardymo komisijos fondas). Ap. 1. B. 27.
- <sup>27</sup> LSR CVIA. F. 1135. Ap. 20. B. 1456. L. 1.
- <sup>28</sup> 1829.II.(?)8 laiškas iš Kolainių // Ten pat. L. 3 - 4.
- <sup>29</sup> 1830.II.12 laiškas K.Kontrimui iš Mintaujos (Jelgava) // Ten pat. L. 5.
- <sup>30</sup> LTSR CVIA. F. 1135. Ap. 20. B. 365. L. 58.
- <sup>31</sup> žr. K.Kontrimų genealogijos dokumentus // TSRS CVIA. F. 1343. Ap. 23. B. 6297. L. 5 - 8; (plg. Svod zakonov. T. IX. 1842. C. 59 - 61.)

<sup>32</sup> Vilniaus gubernijos bajorų deputacijų archyve (LTSR CVIA. F. 391. Ap. 1. B. 1053) yra Boleslovo Kontrimo svarstymui pateikta jo kilmės versija, pagal kurią išėitų, jog B.Kontrimo protėviai valdę Tverų ir Medingėnų apylinkėse Jamontiškės arba Elką, Obšrujus, Sakalus, Vambutiškės (L. 76 - 78). Kiti to paties fondo dokumentai (Ap. 5. B. 794. L. 1 - 3) rodo, kad to paties "Konapackio" herbo Kontrimai dar 1800 m. įrodinėjo savo bajorystę tuo, jog XVIII a. Jurgis Antanas Kontrimas (galbūt K.Kontrimo dėdė) valdė Laumius, Pragulbius ir Norvaišiškės jau minėtose Žemaitijos apylinkėse. Nors visa tai buvo grindžiama storu pluoštu dokumentų, tačiau apskritai tiek bajorų deputacijos, tiek vėliau Valdančiojo senato Heroldijos departamento buvo žiūrīma į B.Kontrimo argumentus labai įtariai.

<sup>33</sup> TSRS CVIA. F. 1343. Ap. 23. B. 6297. L. 19 - 41.

<sup>34</sup> Ten pat. L. 6.

<sup>35</sup> Brensztejn M. Biblioteka uniwersytecka w Wilnie; Skwarczynski Z. Op. cit. S. 16.

<sup>36</sup> Biržiška V. Aleksandrynas. T. 3. P. 54.

<sup>37</sup> Žr. B.Kontrimo dienoraščių fragmentus // LTSR CVIA. F. 1135. Ap. 20. B. 364. L. 37.

<sup>38</sup> Skwarczynski Z. Op. cit. S. 28.

<sup>39</sup> Ten pat. P. 36.

<sup>40</sup> Ten pat. P. 56.

<sup>41</sup> Ten pat. P. 56-57.

<sup>42</sup> Žr. plačiau: Aleksandravičius E. "Žvilgterėkim pro plyšį J.K.Gintilos veidan" // Mokslas ir gyvenimas, 1988. Nr. 11.

<sup>43</sup> Skwarczynski Z. Op. cit. S. 29; Vilniaus universiteto istorija. 1803 - 1940. V., 1977. P. 30.

<sup>44</sup> Valančius M. Administratoriaus Gintilos biografija // Raštai. T. 2. 1972. P. 486.

<sup>45</sup> Mini V. Biržiška, remdamasis K.Senzikū (Hebraiški rankraščiai Kauno seminarijos bibliotekoje // Bibliografijos žinios. 1938. Nr. 5. P. 196-197.) Aleksandrynas. Čikaga. 1963. T. 2. P. 416 - 417.

<sup>46</sup> Anot V. Biržiškos, dėl pastarojo veikalo spausdinimo J.K.Gintila jau buvo susitaręs su Zavadskų spaustuve // Ten pat. P. 414.